

ANTOLÓGIÁBAN

AZ ANTOLÓGIÁRÓL

A magyar irodalmat az utóbbi években antológia-özön árasztotta el: lassan nehéz lesz számon tartani őket, hiszen a legkülönbözőbb apropók nyomán gombamódra jelennek meg. Mintha a magyar irodalom a felvetődő kérdésekre másként, mint antológiával, nem is tudna felelni.

A legfrissebbet a Kozmosz könyvek kínálják A magyar irodalom gyöngyszemei című sorozatban. Ezt E. Fehér Pál és Garai Gábor válogatta, az elvi alapvetést pedig az egyik válogató, E. Fehér írta. *Mai magyar költők antológiája* a címe a könyvnek, s ha a válogatók nem is, a könyv egészen hangosan kimondja: szenvedélyes pretenzióval készült antológiával van dolgunk, amely mintegy kanonizálja az irodalompolitikának a mai magyar költészetéről vallott álláspontját, s egyben illusztrálja is ezt a szemléletet mind a kötetben szereplő költők, az egyes költőktől felvett versek száma, mind pedig a versek jellege révén.

Kormos István, a kötet szerkesztője szerint „a válogatás értékét az a körülmény is igazolja, hogy két év elteltével lényegében még mindig helyesen tükrözi a magyar költészet helyzetét, bemutatja mindazokat a stílusirányzatokat, amelyek időközben határozottabb formában jelentkeztek”. S ez ismét csak arra vall, hogy a kötet értékrendje, szemlélete és szelleme prezentálni akar — tegyük azonban rögtön hozzá azt is, hogy nem esztétikai, hanem történelmi-irodalompolitikai síkon, amiről E. Fehér Pál bevezetője egyértelműen beszél.

Ebből a szempontból jellegzetesen szemellenzős ez az antológia. Ékes szavak, de a tételekből rosszul levont következtetések sorozata is ez az előszó, amely arra hivatott, hogy a magyar költészetéről alkotott felfogás gerincévé a történelmet avassa: „A költészet — történelem. Homérosz eposzaiból fejtették meg a történészek Trója tragédiáját; Petőfi verseinek ismerete nélkül aligha ismerhetjük a magyar szabadságharc indítékait; Ady költészete fontos adalék a század magyar forradalmainak történetéhez. A történelem — költészet: fordíthatjuk meg eredeti tételünket, s ez egyúttal valami olyasmit jelent, hogy az irodalom egyszerre tükrözi a társadalom és önnön történetét...” Egy részgizagság emelkedik ebben az előszóban általános érvényűvé, és a magyar költészetnek (a mainak is) a kritériumává. És már-már a paradoxon erejével hat egy költészeti antológia előszavában olvasni, hogy „Petőfi Sándor minden költeménye kútfő történettudósok számára...” E. Fehér Pál szerint ez

a legnagyobb dicséret, mit költőről minősítésként el lehet mondani. Nem csoda tehát, ha az előszó mindenről beszél, csak éppen a költészet költészeti mivoltáról nem szól egy szót sem, holott nyilván elsőrendű kötelessége éppen ez lett volna, mert az irodalom, tudunkkal, nem a történetírás segédtudománya, és nem tartozik az oklevéltan, a címertan, a pénztörténet stb. sorába.

Kitűnő ez a bevezető azonban, ha abból a szempontból nézzük, hogy milyen szemléletet ígér. Megtudjuk belőle, hogy ez az antológia „az élő magyar költők seregszemléjében azt kívánja megmutatni, miként él a tegnap, a távolabbi és közelebbi múlt a jelenben. A költői eszközökben, ideálokban s eredeti megnyilvánulási formákban...” Nem kell-e egy eltorzult, immár álmarxista történetiségre gyanakodnunk ilyen mondatok olvastakor? Annál is inkább, mert nyomban a fenti E. Fehér-i megállapítás után azt olvashatjuk, hogy „az élő költőket felvonultató költői gyűjtemény a múltnak is igazolása”. Jelenthet-e ez egyebet, mint azt, hogy E. Fehér szerint a múltat, külön pedig a „közelebbi és távolabbi múltat” bírálat nem érheti, s azt, hogy a jelen feladata kiteljesíteni a múltat, függetlenül attól, hogy milyen volt az? Egy nemzet-szempontság diadala tehát az antológia, s egyben büvészmutatvány, mert erősné váltak benne azok a jellegzetességek, amelyek a meghibbant társadalmi-történelmi alakulás következményeként jöttek létre. Következésképpen E. Fehér bevezetője azt a gondolatot is sugallja, hogy a mai magyar költészet olyan társadalom tükre, amely gyökeres változásokon nem ment át, hanem folytatja ott az életet, ahol a Horthy-Magyarország s annak elődje, a monarchia abbahagyta, s az ember társadalmi helyzete sem változott lényegesen. Nem inszINUÁCIÓ akar ez lenni, hanem E. Fehér irodalomszemléletének a kiteljesítése, történelmi szempontosságának az alkalmazása.

Folytassuk azonban szemlélődéseinket. E. Fehér a költészet történetiségéről is beszél. Szerinte a „költészet történetiségének legfontosabb tartalma” abban van, hogy a költészet felfedezi: „egy bizonyos pont után nincs út visszafelé”. Azt is megtudjuk, hogy a költészet történetiségének fogalma egyenlő a költő forradalmi ereje fogalmával (mint ahogy ez egyenlő a „máságéval”), hiszen ennek is kritériuma az, hogy „miként ismeri fel a visszafelé már lezárult utakat. Gondolatilag és formailag egyaránt”. Kérdés azonban: nem kellene-e az irodalomszemléletnek is követnie ezt a költészeti arany szabályt? Azaz: ez az irodalomszemlélet valóban felismerte-e a már lezárult utakat?

Bevezetője harmadik részében a mai magyar költészet eszményi, mintaképnek tekinthető csoportját emlegeti, az „igényeiben marxista a társadalmi és emberi forradalmat egységként látó és láttató” költészetet teremtőt, melynek feje Benjámin László, aki „ezt az életérzést, amelynyire lehet, maradéktalanul elmondotta”. S tegyük fel a kérdést, pusztán hogy jelöljük az ebből adódó problémák meglétét: ennyire naiv ez az irodalomszemlélet politikai látása, hogy megelégszik deklaratív nyilatkozatokkal, s a marxizmust ily szimpla szemléletnek tartja, amely nyomban minősítheti is a megnyilatkozókat? De ha világnézeti szempontból rendben is lenne e szempont körül minden kérdés, nincsen rendben a költészet terén, hiszen ezt is olvashatjuk: „A magyar költészet máságához szocialista elkötelezettsége is hozzátartozik. Természetesen nem abban az értelemben, hogy ne lennének olyan jeles poétáink,

akik retrográd világnézetek kifejezői: Pilinszky katolicizmusa például ilyen, ami nem tehetségének kétségbevonása, hanem ténymegállapítás". Ugyanakkor érdekes lenne szemügyre venni az „élő magyar költészet” és „ifjú generációi” szocialista magatartásának kérdését is, amellyel ez a költészet „kitűnik”. Az emberre vagy a költőre gondolt-e E. Fehér a szocialista magatartás kapcsán? Mert a kettő nyilván ma sem egyenlíthető ki.

Ha már itt tartunk, feltehetjük a következő kérdésünket is: a költők, a maiak személy szerint, emberi példát jelentenek-e, kevésbé gyarlók-e, mint embertársaik szerte az országban, közelebb állnak-e emberi mivoltukkal ahhoz az eszményhez, amelyet E. Fehér meglobogtat előtünk? A költészet társadalmi szerepéről szólva József Attilát emlegeti E. Fehér s mondja: „A József Attila-i kulcs: az új erkölcs, a teljes ember morális felelősségének kialakítása”. Fel kell tenni ezt a kérdést, mert E. Fehér szerint „a költészet feladata egyebek között az, hogy segítsen az új embertípus kialakításában”. Túlságosan sokrétű feladatot bízna gyöngé emberi vállakra E. Fehér, s kérdezhetik a költők is: ne menjünk-e el inkább pedagógiai pályára, mert van-e még helye ebben a költészeti szemléletben költői mivoltunknak?

Van — nyugtat meg bennünket E. Fehér Pál. A múltban, mondja, „erejét, természetes funkcióit meghaladó feladatokra kellett vállalkoznia. Népr tribun volt, lázító szónok, forradalmasító erő. Ma is érvényes mindez, de nem egyedül az irodalom vagy éppen a költészet feladata betölteni ezeket. Irodalomként kell hatnia, tehát művészetként szocialista eszményeiért. S nem valahogyan másként, amire korábban nemegyszer kényszerült”. Félő azonban, hogy a receptet, amelyet E. Fehér kínál, annyi ismeretlen jel tarkítja, hogy csak így, ködös általánosságban, szép szavakként lehet értelmezni, s teljes mérvű alkalmazására maga az előszó írója sem gondolhatott.

A bevezető után megszólalnak a költők. S valljuk be, örömmel tapasztaltuk, hogy a költői nagyságrend kevesebb problémát vet fel, mint maga a bevezető, amely a kötetet ékesíti. A két legnagyobb élő magyar költő az antológia interpretációjában Illyés Gyula és Weöres Sándor, s mögöttük Kassák Lajos, Füst Milán, Vas István, Pilinszky János áll. Őket követi Fodor József, Benjámín László, Csanádi Imre, Váci Mihály, Nagy László, Simon István, Juhász Ferenc, Garai Gábor, Csoóri Sándor. Majd a „jelességi” sorrend szerint Erdélyi József, Jékely Zoltán következik, s a „három versesek” között találjuk Hidas Antalt, Hajnal Annát, Jankovich Ferencet, Takáts Gyulát, Somlyó Györgyöt, Rákos Sándort, Nemes Nagy Ágneszt, Fodor Andrást. Természetesen itt is adódnak kérdések. Valószínű például, hogy egy Váci Mihály, Garai Gábor vagy Hidas Antal a válogatók kritériumai szerint megérdemlik a nekik juttatott helyet. Kérdés azonban, hogy a költészet kritériumai szerint is kiállják a próbát abban a mértékben, amelyet értékben antológiánk nekik ad.

Külön kérdéskört képeznek a kötetbe felvett versek. A több verssel szereplő költők aránylag elégedettek lehetnek, de nem az egy illetve két verssel bemutatottak! S nem azok, akik költészetet keresnek a versekben. Az előszóban kifejtett nézetek természetesen érvényesültek a válogatásban, s így egyhúrúbb és egyoldalúbb képet kapunk erről a költészetről, mint amilyen az a valóságban, s valóságos nagyságában.

Éppen ezért attól sem kellene idegenkedni, hogy megszülessék egy olyan antológia is, amely ugyancsak egyoldalúan azt a modern magyar költészetet mutatná be, amelyben a poétikai szempontok vannak túlsúlyban, megmutatni azt a költészetet, amely Európával dalol együtt.

A Z A P A R T H E I D R Ó L

„Ebben az antológiában szerepelnek olyan költők is, akik nem élnek Magyarországon...” — olvashatjuk a bevezető utolsó fejezetében. E. Fehér ebben a tényben a „magyar irodalom különleges helyzetét” látja az „európai literatúrák között”. Megnyugodva állapítja meg, hogy „virágzó magyar irodalmi élet fejlődött ki a velünk szomszédos országokban”.

Eddig rendben is lenne a dolog, hiszen E. Fehér kitűnően érzékeli azokat a sajátos problémákat, amelyek így felvetődnek, s jelzi az ilyen helyzetből következő erényeket is: az új hatásköröket, amelyeknek áramában ezek a költészetek élnek.

Ám felettébb kell csodálkoznunk, hogy E. Fehér Pál és Garai Gábor csupán a csehszlovákiai és a romániai magyar költészetből válogatott, s a jugoszláviai magyar költészetet kizárta szemléletéből, és azt a magyar „szélesebb olvasótábor figyelmébe” már nem ajánlja. Csodálkoznunk kell ezen az apartheid-politikán 1966-ban, annál is inkább, mert nemcsak ez az antológia bánik költészetünkkel megkülönböztető módon.

A *Mai magyar költők antológiája* bevezetője azonban meg is magyarázza ennek az apartheidnek az okát. Íme: „Ezek a költők jószerivel igazodnak az egyetemes magyar irodalom eredményeihez és gondjaihoz. Ha József Attila iránymutató erejét konstatáltuk nálunk, úgy ez Romániában vagy Csehszlovákiában is igaz”.

De nem igaz eszerint a jugoszláviai magyar irodalomban, amely renegetgatja ennek az „egyetemes magyar irodalomnak”, éppen ezért nem igazodik annak „eredményeihez és gondjaihoz” sem. Nem szeretnők bizonygatni E. Fehér Pálnak és Garai Gábornak, mennyire nem így van ez, s hogy mennyivel bonyolultabb viszonylatokról van szó annál, amit a bevezető igazodásnak nevez a magyar irodalom gondjaihoz és eredményeihez. De nem akarjuk esetelni irodalmunk s benne költészetünk olyan erényeit sem, amelyek néhány költőjét jogossá tették volna egy ilyen antológiában való szereplésre, annál is inkább, mert az antológiában nem mindig a kényes esztétikai ízlés vezette a válogatók kezét. Ha szinte mindenki, aki már bizonyos nevet szerzett verseivel, szerepel ebben a gyűjteményben, nyilván helye lett volna a jugoszláviai magyar költőknek is. Így csak konstatáljuk a válogatók apartheid-politikáját — azt, hogy nem vesznek tudomást költészetünkről. Magyarán ezt struccpolitikának is nevezhetjük: „ha nem beszélek róla, nem is létezik” gondolatmenete szellemében. A jugoszláviai magyar irodalom azonban él, s léte jellegzetességeivel egyúttal sajátos szint is jelent a magyar nyelven élő, létező irodalmak palettáján. És természetesen függetlenül az antológia-szerkesztők véleményétől — de öntörvényeire hallgatva, azoknak engedelmeskedik.